

MŰVEK — ÉLMÉNYEK — MESTEREK

A Tiszatáj szerkesztősége egy széles tematikát felölelő, „Művek — élmények — mesterek” c. képzőművészeti sorozat elindítását határozta el. Ez, a műtárgyelemzéseken kívül, lehetővé teszi, hogy a hazai és külföldi múzeumok, képtárak, továbbá magángyűjtemények, valamint neves mesterek is bemutatást nyerhessenek. Alábbi írásom e célnak megfelelően már a választott gyűjtőcím gondolatának jegyében fogant.

Az egyes művekhez és mesterekhez fűződő élményeimről futó jegyzeteket készítettem. Ezek inkább az adott benyomás, spontán megnyilatkozásainak, semmint valamiféle múzeológiai adatgyűjtésnek tekinthetők. Tarka napló-mozaikjaimat azzal a szándékkal raktam össze, hogy a bennük fellelhető művészetszeretet rajtam kívül talán másokat is a képek és szobrok iránti érdeklődésre serkent.

A BORGHESE GALÉRIÁBAN

A római Borghese Galéria a városon kívül elterülő nagy parkban áll. A pompás villaépület gazdag szobor-gyűjteményét a földszinti termekben helyezték el. Az itt látható — s főleg Bernini nevéhez kötődő — plasztikai alkotásokkal veszi kezdetét az az élménysorozat, mely az emeleten kiállított olasz mesterek festményeinek megtekintése által válik teljessé.

A szobroknál a legnépszerűbbek közé Canova: Borghese Paoliná-ja tartozik. Ez a mű Napóleon húgát, illetve a képtártulajdonos Borghese feleségét ábrázolja. A heverőn pihenő, félmegtelen testű fiatal nő Vénuszként idealizált portréja klasszicista stílusban készült. A simára csiszolt fehér márványszobor kissé édeskésnek és beállítottnak tűnt. Ennél jobban tetszettek Bernini munkái, melyek nemes formáik mellett is erőteljesnek hatottak. A barokkos lendületű Apollo és Daphné szoborpáron kívül, elsősorban Dávid c. műve ragadott meg. Ő ugyanis a hőst az ütközet hevében mutatja be, amint éppen parittyakövét elhajítani készül. Nála izmos, elszánt férfit látunk, akit a győzelembe vetett hite fűt. Nem így az egyes hasonló tárgyú festményeknél, ahol Dávid inkább szemlélődő, mint harcias jelenség.

E sudár ifjút az olasz mesterek — mint pl. Caravaggio — úgy jelenítették meg általában, hogy az Góliát levágott ormótlan fejét tartja. Eltöprengtem e művek előtt, vajon miért kedvelték e témát festők, szobrászok egyaránt? Valószínűleg részben azért, mert a nyílt tekintetű Dávid és a bozontos óriásfej rútsága hálás lehetőséget kínált az ellentétek kihangsúlyozására. Másrészt, mert kiváló alkalom adódott annak az eszmei mondanivalónak tolmácsolására, hogy a szellem, bár látszatra gyengébb mint ellenfele, mégis kettejük harcában a brutalitás marad alul. Tehát a művészetben oly sokszor megismétlődő Dávid-téma a jónak a rosszon aratott győzelmét szimbolizálja.

Arra gondoltam, hogy napjainkban, amikor világszerte gyakoriak az olyan helyzetek, hogy a józan ész vagy az erőszak kerüljön-e felül, milyen hasznos volna, ha reményt keltő biztatásként csakúgy mint intő jelként: Dávid diadalmas alakja jelenne meg az emberek előtt.

A Borghese Galéria képgyűjteményéből számos alkotást kellene még megemlítenem. Többek között Botticelli Madonnás rondóját, mely olyan mint egy szép egyházi zene. Profánabb ábrázolás Cranach Vénusza. Szemérmesen ugyan, de mégis kifejezi a középkori ember magára találását s első gyönyörködését a női testben. Coreggio Danaé-ja, Canova túlfinomultságát juttatta eszembe. Kimagaslik a képtár anyagából Raffael két vászna. Az egyik a művész feleségét ábrázolja, a másikon Krisztus keresztlevételét látjuk. A hallatlan kevés eszközzel létrehozott női portré, a választékos előadású arcmások példája. Tizian után előkelően hűvösnek tűnt. Annál szívhez szólóbbnak találtam Giorgione Ónarckép-ét. Annyi megrendültséget oly nagy művészettel mint ő, kevesen tudtak kifejezni.

Külön szólok Tizianról, a galéria büszkeségéről, akinek itteni művei nagy élményt jelentettek számomra. Mindenekelőtt öröm volt meglátnom világhírű alkotását, az Égi és földi szerelem c. képét. Míg gyönyörködtem benne, az járt az eszemben, hogy ilyenek a remekművek, melyeket emberi kéz valaha is alkotni képes volt. A látottakkal nem lehetett összehasonlítani anélkül, hogy ez a többi festmény rovására ne menne. Hosszasan álltam az Egi és földi szerelem előtt, melynek szimbolikus értelmét a műtörténészek máig sem tudták megfejteni. Éreztem, mint áramlik a képből az a kiapadhatatlan szépség, amellyel életre szólóan megtelek az ember.

Moszkva és Leningrád múzeumait járva, épp oly felemelő közérzet alakult ki bennem, mint amikor előbb és később is a nemzetközi képtárak termeit róttam. Vagyis a remekművek között tisztábbnak és emberibbnek éreztem magam. Olyannak, amilyennek a napi életben lenni szeretném. S azt hiszem így volt ezzel mindenki, aki ott eredetiben gyönyörködhetett Leonardo angyali derűt sugárzó Madonná-jában, Tizian isteni alakú Danaé-jában, Rembrandt megrázó erejű Tékozló fiú-jában, Houdon fogatlanul mosolygó Voltaire-jában, Velazquez Reggeliző parasztok c. képében és mindazokban az alkotásokban, melyeknek pusztá felsorolása is hosszú oldalakat tenne ki.

Általában elámultam azon a gazdagságon, mellyel a szovjet képtárak rendelkeznek. Az Ermitázst napokon keresztül járhatjuk, s mégsem jutunk el minden termébe. Nem is csoda, hiszen könyv-vastagságú katalógusa 118 kiállítási helyiséget sorol fel. Amiből Budapestben mutatóban találunk csak egy-két alkotást, ott a ritkaságok termeket töltenek meg. Az egyiptomi művészettől kezdve, a francia poszt-impressionistákig, nem remélt bőségű anyag várja a szakembereket és nagyközönséget. A leningrádi Ermitázs lenyűgöző monumentalitásával, a moszkvai Puskin Múzeum pedig patinás bensőségével ragadott meg. A régi cári portréfestők és a nép felé forduló peredvizsnyikok, valamint Rjepin és Szurikov híres alkotásaival, a külön őket bemutató Orosz Múzeumban és Tretyakov Galériában ismerkedhettem meg.

A valóságnak az a lüktető és egyben történelmi élőképe, mely a két szovjet metropolisban élém tárult, nem kevésbé volt élményszerű, mint az ottani múzeumok féltve őrzött kincsei. Emlékezetes marad számomra a moszkvai Kreml hoszszan kanyargó, évszázados vörös bástyafala. Tövében a hagymakúpos ősi cári templomok középkori ikonokat és sárgult falképeket rejtnek. De ennek kontrasztjaként szintén nyomot hagyott bennem az ünnepélyes palotából álló leningrádi Nyevszkijprospekt is. E messze nyúló, széles sugárút óriási forgalma már. Tolsztoj regényeiben is világvárosi méretűvé nőtt. Az orosz embereket szintén megfigyeltem. Úgy, amint az utcákon jöttek-mentek, sorban álltak a múzeumok előtt, sétáltatták gyermekeiket vagy éppen autóbuszra várakoztak, Mennyivel szerényebbek és fegyelmezettebbek, mint mi vagyunk. Többek között bemutatott egy fiatal szovjet grafikusnak, aki járt hazánkban. Sőt, egy ízléses orosz kiadású Tömörkény-kötetet is illusztrált. Otthonában meghitt vendégszeretettel fogadott, és barátként vett tőlem búcsút az állomáson.

EGY RÉGI HELYI ÉLMÉNYRŐL

Évekkel ezelőtt, egy késő őszi délután, a hétfőn zárva levő szegedi képtárban Madarász Viktor „Hunyadi László siratása” c. alkotásának olajvázlatát nézegettem. A csöndesség és félhomály, amely körülvelt a teremben, csak fokozta e műből kiáradó drámai hangulatot. Mert a legmegragadóbb ereje kétségtelenül balladai mélységű hangulatában rejlik.

Figyelmemet mágnesként vonzta a kép alsó részén elterülő tompafehér folt, a halotti lepellel letakart Hunyadi László padlón fekvő alakja. Minden más itt sötétre hangolt, borongós tónusú. Pillantásom sokszor végigfutott az árnyékos kápolna ravatali tárgyain: a falon függő feszületen, az alatta levő misekönyvet tartó oltáron, a felkiáltójelként magasló gyertyákon, melyek rőt fényt szórtak az áldozat lábainál gyászoló két nőre, a halál rettenetét arcán viselő fiatal Gara Máriára és az őt átkaroló, erős lelkű Szilágyi Erzsébet meggönyvedt alakjára. A sötétség és világosság küzdenek egymással e képen. A szétterpeszkedő viaszszánga fény drámaiságát fokozza az oldalt beszűrődő hidegzöld sugár ellentétes színe. Tudtam, hogy nem nevetek, személyeket akart itt kihangsúlyozni Madarász, hanem egy vőlegényét sirató lányt és a fiát elvesztő anyát. Az, hogy ezen túlmenően Hunyadi László sorsában az 1849 utáni Magyarország nemzeti tragédiáját is felidézte, ez a művész hazaszeretettől átfűtött zsenialitásával magyarázható.

Leemeltem a súlyos rámajú képet a falról, rátettem egy székre és a világosság felé fordítottam, mert a teremben már alig lehetett látni. Villanyt félttem gyújtani, tartva attól, hogy mindaz szertefoszlik, amely a kép és a környezet hatása alatt bennem teremtődött. Közel hajoltam a vászonhoz, gondolva, hogy talán még jobban behatolhatok az alkotás lényegébe. S lent a kép jobb sarkában egy régi sebhelyre bukkantam, mely orvoslásra szorult. Az öreg kép, mint egy jó beteg, olyan kezes volt, hagyta magát előre-hátra fordítgatni. Kíváncsian néztem a

hátlapját is. Ez kopott, vetemedni kezdő dekléből állt, melyre a festmény avult vásznát felragasztották. Horzsolásokat és egykori tárlatoédulákat láttam rajta. Középen pedig erősítő gerincként egy még vastagabb kartoncscikót. A barna deklit a ráma belső pereméhez apró szegekkel rögzítették oda. Az évszázad, mely e színvázlat fölött eljárt, alaposan nyomot hagyott rajta. Az idő hieroglifái, a mind több kopás, ruganyosságvesztés formájában éppúgy meglátszottak a festmény vásznan, mint az élet során keletkező ráncok az öregedő ember arcán. Meghatóan tapasztaltam, hogy ez a pompás alkotás anyagában mennyire küzd az enyészet ellen, Mintha sejténé, hogy pótolhatatlan értéket jelent...

A JEU DE PAUME MESTEREI KÖZÖTT

A Louvre külön épületű, modern képtárában, a Jeu de Paume-ban elhelyezett francia impresszionista festők műveiről szeretnék néhány szót ejteni. Bevezetőként Corot puha foltú tájai és Budin prizmatikus színtanulmányai köszöntik a látogatót. Ezek mintegy előkészítést is adnak a további élményekre, melyek kapcsán – többek között – Sisley és Pissarro vibráló koloritú alkotásaival találkozhattam. Bár jelentős hatást gyakoroltak rám, mégis a korszaknyitó Manet és az impresszionista mesterek közül: Degas, Monet és Renoir képei tetszettek leginkább.

Az első ismert festmény, amely feltűnt, Manet Reggeli a szabadban c. élénk színű vászna volt. A múlt század közepi akadémikus kompozíciók elszigetelt világával szemben a híres francia művész zengő módon festette meg az ember és természet örömteljes egységét. Mint a kimagasló mestereknek, neki is külön természeteltek. Itt láttam egyik érdekes művét, a Balkon-t, melynek türkiz-zöld rácsa és az amögött ülő nők fehér ruhája, a sötét tónusú háttérrel választékos összhangban muzsikált. Remekeinek talán legszebbike az Olympia. Ez a konvencióktól eltérően megoldott, dekoratív foltokon alapuló alkotás idealizálatlan meztelenségű Vénusza, királynőként uralkodik a közelében függő képeken. Manet barátjának, Zolának portréjából nemesség árad. A nagy író arcképén áttűzel az a küzdőtársi megbecsülés, mely a maradás, a polgári konzervativizmus elleni közös harcukban kettejüket egybeforrasztotta. Manet pasztellal készített nőfejei bravúrosan elegánsak. Belőlük is, mint a népszerű Fuvolás fiú-ból, a gátlástalan megjelenítés gyönyörre sugárzik. E nagy tehetségű művész fenntartás nélkül örökítette meg az emberi és természetű lét szépségeit. Birtokában volt annak a kifejező erőnek, mellyel a valóságot új módon: mozgásában megragadva tudta ábrázolni. Ez tette őt a modern festészet egyik korszaknyitójává.

A Jeu de Paume-ban meglepetéssel vettem, hogy a festők olykor mintáztak is, méghozzá mesterien. Példa erre Renoir itteni Éva szobra és Degas mozgásfigurái. Az utóbbi művész alkotásain híven tükröződik, mily alapos tanulmányok után vált bámulatos ábrázolóvá Degas. Régebbi festményei szinte naturalisnak tűntek. Óriási utat tett meg, hogy táncosnőinek és lovasjeleneinek elröppenő mozdulatait életszerűen lerögzíthesse. Fáradt munkásszonyait és abszintívó párját bemutató képeinek társadalmi tartalma, messze esik a derby-pályák s operaházak gálás közönségétől. A fény és szín plein air-ban megnyilvánuló atmoszferikus jelenségei, Monet poétikus érzékenységgű tájábrázolásain kerültek eléem. Különösen a roueni katedrálisról 1894-ben festett – reggeltől estig terjedő – változatain, melyeket más műveivel együtt falba süllyesztve helyeztek el. Ezek a súlytalan színpárazatok nemcsak Monet természetazonosulását, hanem a pillanatnyiségában megragadott látványt, a valóság összefüggéseitől történt elszakadását is sugallják. Renoir-ról nem akartam hízlegően írni. Édeskés tónusai és vattás ecsetkezelése miatt a többi mesterek mellett nem látszott azonos tudásúnak. De egyre több képét nézegetve, mint pl. a Hántá-t és a Le Moulin de la Galette c. szórakozó társaságot ábrázoló művét megcsodálva, elismertem, hogy méltán került az impresszionisták legnagyobbjai sorába. Szerettem volna úgy szűrni és után belépni Renoir derűs festményeibe, korának párizsi fiataljai közé, de nem lehetett, mert mindaz amit belőlük a vásznon láttam, nem volt több egy szép, de régen tovatűnt impressziónál.

A MODERN SZOBRÁSZAT „FORRÁSA”-NAL

Csáky Józseffel, a Szegedről több mint félszázada elkerült, kiváló szobrasszal való találkozásomat maradandó párizsi emlékeim közé számítom. Főleg az a nap vésődött belém, amelyet vendégként az idős mesternél töltöttem. Montmartre-i otthona, ahol ő már negyven éve lakik, felettébb puritánnak tűnt. Műterme szintén.

Ezt az öreg alkotóműhelyt megkísérlem leírni. Falai egy nagy művész küzdelmes eredményeiről tanúskodnak.

Mint a súlyosan megrakott szobrász műtermek, ez is a földszinten fekszik és összeköttetésben áll a lakással. Bejárati ajtaja az udvarról nyílik. Amikor a műterembe léptem, áttekinthetetlen zsúfoltság fogadott. Később azonban arról kellett meggyőződnöm, hogy e látszólagos elhanyagoltság mögött szigorú rend uralkodik. Mindennek pontosan meghatározott helye van, melyet az itt megőszült mester tökéletes biztonsággaal ismert. A rengeteg szobortól alig lehetett mozdulni. Ezek a legkülönbébbeknek mutatkoztak, csak anyagukban egyeztek meg, mivel általában gipszből készültek. A helyzetkép ennél fogva eléggé fonáknak érződött, mert tudtommal Csákyyn kívül alig van olyan szobrász, akinek alkotásai egy-egy nemes anyaghoz gondolatilag, stílusbelileg jobban kötődnének. Azonban az egykor létrehozott fém-, kő- és márványszobrai mind állami vagy magángyűjteményekbe kerültek. Néhány terrakottát és egyetlen bronzot láttam mindössze. A változatos mozdulatú alakok, a többfigurás kompozíciók és portrék sokaságában nehezen igazodtam ki. Egy-két munkájának gipszmásolatára a nálam őrzött fényképek alapján ismertem rá. Az elébem táruló látvány hatásából még fel sem ocsúdtam, amikor a mester a műteremben hagyott azzal, hogy a boltba kell mennie, mert a kettőnk ebédjéhez szükséges kenyeret elfelejtette megvásárolni. Biztatott, hogy amíg ő odalesz, nézzek körül.

Műveivel egyedül maradva, még feszültebbnek éreztem azt a történelmivé sűrűsödött atmoszférát, mely a temérdek szobor, relief és más mintázott holmi által az első perctől kezdve *életmű* hordozóvá tette előttem ezt az idővel megkopott alkotóműhelyt. Anélkül, hogy felmérhettem volna mindennek a súlyát, tudtam, hogy a modern szobrászat egyik „forrása”-nál állok, ahol Csáky évtizedeken át a plasztikai nyelvezet megújításán fáradozott. Tekintetem szoborról szoborra siklott. Ezek más-más alakzatokban örökítették meg a mester hamvas szépségű formagondolatait. Alkotásainak egy része, konstruktívan szerkesztett, geometrikusan tagolt idomúnak hatott, más művei pedig a kerekded és a hasábos mintázás közös érvényesülését mutatták. Néhány finom előadású reliefet is láttam. Felületrajzuk olykor beolvadt a síkba, máskor meg egy-egy kontúr erőteljes lendületűvé vált. Tematikai szempontból is figyelmet keltő női és férfi motívumegyüttesei gazdag érzelmeket fejeznek ki. Művei a tízes évek elején kimunkált kubizmushoz, illetve ennek fegyelmezett, architektonikus szelleméhez máig is hűek maradtak. Nemes veretű szobrai összefoglaló teljességgel szintetizálják egykori kísérleteinek részeredményeit.

A novemberi szürkeségben a műterem eléggé elhagyatottnak látszott. Néhány kitört ablakán a hideg, nyirkos levegő gáttalanul áramlott befelé. Ennek ellenére is melegség töltött el, amikor a falra tűzve egy megsárgult Petőfi-reprodukción fedeztem fel. A költő régóta őrzött képe Csáky szabadságvágyáról és magyarságáról szemérmes mélységgel vallott. Lehet, hogy méltatlanul elárvultnak találtam a környezetet, mégis meghatott tiszteletet s büszkeséget váltott ki belőlem az a tudat, hogy több olyan — európai és tengeren túli múzeumokban levő — műalkotás született itt, mely Csáky József szobrászatának nemzetközi elismerést szerzett.

SZELESI ZOLTÁN